

О ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОМ ИСПИТИВАЊУ ПРЕСТУПНИШТВА

У криминологији су, као и у другим друштвеним наукама у новије време избила у први план методолошка питања. Ово стога што та питања спадају у посебно значајни део криминологије а и због тога што она нису још довољно обрађена. Поред тога, због недовољне ефикасности репресије кривично право је у новије време запало у озбиљну кризу. Излаз из те кризе се тражи у криминолошкој оријентацији кривичног права у чему методолошка и теоријска питања такође имају значајну улогу.

Методолошких питања у криминологији има више. Једно од њих је сте интердисциплинарно или криминолошко испитивање преступништва (криминалитета) односно преступничког понашања. То је сложен теоријски и методолошки проблем. Та сложеност потиче од комплексности криминалитета као појединачне и масовне друштвене појаве. Његова суштина се испитује компликованим методолошким путем. Услед тога су питања овог проблема повезана са основним (конститутивним) принципима или постулатима практичне и истраживачке криминолошке методологије. Интердисциплинарно испитивање преступника се састоји из више питања, али ћемо их, с обзиром на сврху овог рада, овом приликом свести на следеће групе: појам, порекло и развој интердисциплинарног испитивања преступништва у појединим доменима; садашње стање и перспектива тог испитивања с обзиром на природу преступништва и сврху његовог испитивања.

Разматрање овог методолошког проблема засновали смо на резултатима емпиријских истраживања (у првом реду оних која су обављена у Институту за криминолошка и криминалистичка истраживања у Београду) и подацима о примени овог поступка у кривичној пракси као и на учењима дисциплина које се баве проучавањем човековог понашања као индивидуалног и социјалног бића. При томе напомињемо да се од разматрања овог проблема на данашњем развојном нивоу, поготову у оквиру једног рада у овом обиму, не могу очекивати исцрпни одговори на различита и сложена питања која се постављају у вези са њим. За обраду проблема у том (ширем) обиму потребан је даљи развој кривичне праксе и емпиријских истраживања као и даље обједињавање и уопштавање научних достигнућа оних дисциплина чија примена је неопходна за криминолошко испитивање преступништва. Све то изискује даље систематско проучавање овог методолошког проблема. С обзиром на то, овом приликом ћемо се задржати на неколико методолошких питања интердисциплинарног испитивања преступни-

штва, при чему ћемо обратити пажњу на неке момените тих питања који нису узети у обзир у радовима аутора који се расправљали овај проблем. Узимањем тих момената у обзир добија се донекле другачија представа о овом проблему од оне коју дају ти радови о њему.

Појам *интердисциплинарног испитивања преступништва*. — Термин „интердисциплинарно” испитивање преступништва поникло је у западној криминологији ⁽¹⁾. Под интердисциплинарним (међудисциплинарним) односно вишедисциплинарним истраживањем у том смислу се подразумева проучавање криминолошке појаве са гледишта посебних криминологија и других дисциплина које се баве испитивањем преступништва. Ближе одређење овог методолошког проблема састоји се у следећем:

Приликом проучавања условљености преступништва одређују се и обједињују у што је могуће више хомогену целину научни аспекти и координирају методи у зависности од функционалних односа чинилаца преступништва. Истраживачки метод се на тај начин појављује као слика предмета који се испитује ⁽²⁾. У емпиријском истраживању ово се постиже тиме што се у смислу усвојених теоријских поставки, те у зависности од природе предмета, циља и обима истраживања, ангажују специјалисти различитих струка (социолози, психолози, правници и др.). Ова методолошка операција назива се у радовима аутора који обрађују овај проблем интердисциплинарним приступом, док ми сматрамо да је ту у ствари реч о једној модификацији дијалектичког поступка. Али то, како ћемо из даљег излагања видети, не значи да се дијалектичка и интердисциплинарна концепција о криминолошком испитивању преступништва, која је поникла у западној криминологији, не разликују.

Интердисциплинарно испитивање преступништва обично се везује за емпиријско истраживање. Међутим, тај проблем се поставља и приликом криминолошког испитивања преступништва у кривичној пракси, јер се и у том домену утврђују криминолошке чињенице, при чему је такође потребан интердисциплинарни поступак. Ово се чини ради примене начела индивидуализације кривичних санкција и поправљања преступника, која су усвојена у савременом кривичном праву. У пракси се то постиже тиме што се приликом испитивања личности преступника (експертизе) такође ангажују специјалисти (вештаци) различитих струка ради утврђивања криминолошких чињеница уколико кривични органи сами не утврђују те чињенице када нису сувише сложене, што зависи од њихове природе и обима криминолошког испитивања личности преступника ⁽³⁾.

(1) М. В. Luszki истиче да је овај термин усвојен после озбиљног разматрања при чему је установљено да је погоднији од израза „мултидисциплинарно”. Наиме, префикс „интер” указује да има више дисциплина и да је у питању интеракција, док израз „мултидисциплинарно” означава само да има више дисциплина. О томе видети М. В. Luszki, *Interdisciplinary Team Research* p. 13; Wolfgang и Ferracuti (*The Subculture of violence* p. 3) сугерирају употребу израза интеграција уз образложење да он треба да значи више од интердисциплинарне сарадње. У нашој криминологији употребљава се поред ових и израз криминолошко испитивање. Он означава испитивање преступништва са разних научних аспеката. У кривичној пракси се у том смислу употребљава израз криминолошка експертиза. У току даљег излагања ми ћемо употребљавати тај термин када испитивање преступништва посматрамо са стране његове структуре.

(2) Dr Gerhard Stiller: *Methoden der sozialistische kriminologie* S. 1.

(3) О појму и врстама криминолошких чињеница, видети др Вукашин Пешњић: *Основни практичне истраживачке криминолошке методологије*, стр. 22.

Но, било да је реч о испитивању појединачног преступништва у практичне сврхе или о емпиријском истраживању, потребно је претходно анализирати појаву и утврдити њене *научне елементе и везе*. На основу резултата анализе организује се испитивање преступништва са становишта одговарајућих дисциплина и координирају методолошки поступци. Ову методолошку операцију називамо интердисциплинарним приступом у ужем смислу. Али интердисциплинарни приступ није ограничен само на почетну теоријску фазу него целокупан процес истраживања преступништва има интердисциплинарни карактер. Израда истраживачког пројекта, прикупљање података о криминолошким чињеницама и извођење закључака на основу њих има интердисциплинарни карактер. Број гледишта са којих се испитује преступништво зависи од природе теме, нивоа и домена испитивања преступништва. Са више научних аспеката се испитује преступништво ако је реч о етиолошком а не о дескриптивном нивоу испитивања.

Питање интердисциплинарног испитивања преступништва поставља се на специфичан начин у пракси и емпиријском истраживању. Ово у првом реду због тога што се у пракси с обзиром на циљ испитује појединачно, а у емпиријском истраживању, масовно преступништво. Тиме је у основи условљена специфичност интердисциплинарног испитивања преступништва у пракси и емпиријском истраживању. С обзиром на то приликом теоријског разматрања проблема потребно је утврдити какви се захтеви посебно постављају у вези са интердисциплинарним испитивањем преступништва у кривичној пракси и емпиријском истраживању. Међутим, и поред ове специфичности, питање интердисциплинарног испитивања преступништва се у основи поставља на сличан начин у пракси и емпиријском истраживању. Ово потиче отуда што се у оба та домена утврђују криминолошке чињенице и што се то утврђивање заснива на истоветним методолошким постулатима ⁽⁴⁾. Ова методолошка веза потиче из односа појединачног и масовног преступништва, који се логички своди на однос појединачног и општег. Стога је за сагледавање овог проблема у целини потребно размотрити га кроз теорију, кривичну праксу и емпиријско истраживање.

Порекло и развој интердисциплинарног испитивања преступништва се везује за новије време, па га извесни криминолози узимају као продукт нашег времена ⁽⁵⁾. Ово стога што је интердисциплинарна концепција практично дошла до изражаја у новије време када се испитивању преступништва приступило у пракси и емпиријском истраживању са различитих научних гледишта. Поред тога, аутори који обрађују овај проблем обично не узимају у обзир његов ранији развој, а нарочито промену дијалектичког ме-

(4) Основни постулати криминолошке као и других истраживачких методологија јесу објективност, поузданост, прецизност, општост и систематичност. У кривичном поступку утврђивање чињеница такође се темељи на извесним постулатима. То има за циљ да обезбеди њихову поузданост. Међутим, та начела нису у кривичном поступку формулисана на истоветан начин као у методологији. Постепено увођење научних метода у кривичну праксу водиће њиховом зближавању. Ово стога што је то један од начела који су усвојени у савременом кривичном праву.

(5) М. В. Лусзки цитирани рад п. 13.

тода у проучавању друштвених појава, иако о томе постоји обимна литература ⁽⁶⁾.

Гледано историјски, схватање међусобне зависности друштвених појава које у ствари лежи у основи интердисциплинарне концепције потиче још из античког доба. Оно је тада поникло у облику дијалектике, те представља спонтани вишедисциплинарни приступ у сагледавању сложености појава. Иако у оно време нису биле развијене науке путем којих се данас испитује преступништво, образовни људи античког доба поседовали су извесно енциклопедијско знање из тих наука и помоћу њега закључивали о сложености појава. У радовима античких филозофа који су се бавили питањем сазнања појава истакнуто је да приликом њиховог објашњења потребно разматрати их у међусобној зависности и динамици, односно дијалектички. У Хипократовој медицини која се развијала под утицајем дијалектике сматрали су да се нарав тела као и нарав душе може разумети само ако се проматрају као дело јединствене целине.

Мада дијалектички метод у оно доба, и дуже времена касније није добио ширу конкретизацију у испитивању друштвених појава, он није ишчезнуо него је захваљујући својој методолошкој валидности наставио да се развија. Пуну методолошку потврду у друштвеним наукама постигла је дијалектика у марксистичком дијалектичком методу. Од тада се у друштвеним наукама испољавају две основне методолошке оријентације или приступи. Једна од њих полази са мање или више доследности од марксистичког дијалектичког схватања, а другу чини скуп различитих теоријских и методолошких схватања која преовлађују у буржоаској филозофији и друштвеним наукама, како ову називају присталице дијалектичког учења ⁽⁷⁾. Под утицајем те две концепције и других чинилаца развија се и савремена криминологија, тако да се још не може говорити о јединственој криминолошкој науци како то извесни узимају. Сагласно томе постоји разлика између интердисциплинарног испитивања преступништва са становишта у западној криминологији и са становишта марксистичке дијалектике.

На развој интердисциплинарног испитивања преступништва утицали су и други чиниоци а не само друштвене науке, како се то узима у већини радова који обрађују овај проблем. Управо утицај тих чинилаца има примаран значај, јер се у зависности од њих развијала и развија криминолошка теорија и методологија и то на следећи начин:

Због штетних последица криминалитет има посебан друштвени значај и тиме на одређени начин привлачи друштвени интерес више него многе друге социјалне појаве. Због тога се одавно радило на сузбијању преступништва. Посебно је питање што је том сузбијању недостајала одговарајућа научна основа и друштвена акција, као што и данас у многоме то недостаје. У ту сврху се приступило тражењу узрока појединачног и масовног преступништва пре него многих других друштвених појава.

(6) Од аутора који обрађују овај проблем дијалектички метод узима у обзир (на одређени начин) W. Карр. О томе видети М. Каљевић: Један прилог испитивању теоријских претпоставки интеграције наука о човеку, Социологија 1965/3 стр. 133.

(7) Ово разликовање се више не може узети као апсолутно, јер има теоретичара у западној криминологији који приликом разматрања појединачних криминолошких питања полазе од дијалектичког схватања. Исто тако се може сматрати дијалектичким све оно што се као такво декларише.

Практични разлози условили су развој методике испитивања преступништва у кривичној пракси и емпиријском истраживању. У кривичној пракси утврђивање урачунљивости повукло је медицинско и психијатријско, а после тога психолошко и друга испитивања преступништва, тј. одређени интердисциплинарни приступ.

Тежња за превентивним сузбијањем криминалитета условила је да испитивање преступништва, као масовне појаве, почне раније од многих других друштвених појава. Гери и Кетле су већ тридесетих година деветнаестог века применили статистички метод у испитивању преступништва и тиме спровели одређени интердисциплинарни поступак у његовом проучавању. У томе је Енгелс даље отишао. У „Положају радничке класе у Енглеској” он је статистички применио неке математичке методе, опис, дефиницију и уопштавање, на начин како се то мање-више и данас чини у истраживању друштвених појава. Према томе, када се говори о пореклу и развоју интердисциплинарног испитивања преступништва потребно га је приказати у целини а не парцијално.

Основна питања која се постављају у вези са интердисциплинарним испитивањем преступништва и начин на који се решавају та питања. — Прво и основно питање које се поставља у вези са интердисциплинарним испитивањем преступништва јесте одређивање дисциплина путем којих се има испитивати преступништво у емпиријском истраживању и кривичној пракси. Од начина решања тог питања зависи решавање осталих методолошких питања овог проблема. Пошто постоји марксистичко дијалектичко учење и учење западних теоретичара о криминолошком испитивању преступништва, потребно је приказати начин на који се решавају основна методолошка питања интердисциплинарног испитивања преступништва у смислу тих учења и каква је даља перспектива тог испитивања. Ово и због тога што се по једном и другом схватању преступништво испитује са више дисциплинских гледишта. Међутим, ако се размотре ти аспекти и улога која се придаје појединим дисциплинама у проучавању преступништва по једној и по другој концепцији, види се да међу њима постоје значајне разлике. Оне потичу од различитих схватања криминалитета, а самим тим и криминологије као науке ⁽⁹⁾. Те разлике повлаче различите методолошке приступе у испитивању преступништва.

У криминологији западних теоретичара постоје различита схватања о узроку преступништва, а то се одражава и у њиховој интердисциплинарној концепцији. За ту криминолошку оријентацију карактеристичан је на

(9) У одређивању криминологије као науке испољила су се код западних теоретичара два схватања. По једном је криминологија група дисциплина коју чине криминална антропологија, криминална социологија, криминална психологија, криминална политика и друге специјалне криминологије. По другом схватању криминологија представља синтезу тих дисциплина. Интердисциплинарна концепција која је поникла на Западу потиче из схватања криминологије као синтетичке науке. О криминологији као групи наука и као синтетичкој науци видети: Др Милан Милутиновић, Криминологија, стр. 13.

Насупрот овима постиги схватање криминологије која полази од марксистичке дијалектике. Оно сматра криминологију науком о структури (саставу) динамичи, узроцима, методама проучавања и средствима сузбијања преступништва. По том схватању она је тесно повезана са филозофијом, економском науком, психологијом, кривичним правом и другим друштвеним наукама. О томе видети. Криминологија, стр. 7, Москва 1968.

станак, смењивање и обнављање различитих биолошких, психолошких, психопатолошких, субкултурних и других теорија о узроку преступништва, док у криминологији која полази од марксистичког схватања криминалитета углавном још нема тако изразитог теоријског плуралитета. У том процесу су настале на Западу криминална антропологија, криминална социологија, криминална психологија, криминална психопатологија као посебне или специјалне криминологије.

Учење о интердисциплинарном испитивању преступништва појавило се у западној криминологији када су друштвена кретања, кривична пракса и проучавање криминалитета показала да се путем теорија које смо поменули не може разјаснити суштина преступништва нити у смислу њих организовати његово успешно репресивно и превентивно сузбијање. Међутим, са појавом интердисциплинарне концепције о испитивању преступништва нису ишчезле поменуће теорије о преступништву него и даље долазе до изражаја кроз те концепције тиме што се испитивање преступништва усмерава у смислу једне или комбинацијом тих теорија односно специјалних криминологија.

С обзиром да постоје различита схватања о природи и броју фактора преступништва, то постоје различита схватања о врсти и броју дисциплина које се по овој концепцији интегришу у интердисциплинарни поступак. По једнима је тај број велики, преко двадесет (Radzinowicz, Turner) док је по другима, знатно мањи ⁽⁹⁾. Више западних аутора који такође инсистирају на енциклопедијском схватању криминологије свде интердисциплинарно испитивање преступништва на три основна аспекта и то биолошки, психолошки и социјални ⁽¹⁰⁾.

Неслагање у интердисциплинарном схватању о броју научних аспеката са којих се има испитивати преступништво, потиче у основи отуда што још није испитана структура чинилаца преступништва према којој се одређују дисциплине путем којих се испитује преступништво. То је основни проблем интердисциплинарног испитивања преступништва и од његовог решења зависи одређивање дисциплина помоћу којих се испитује и преступништво и решење осталих методолошких питања овог проблема. У решавању тог питања нужно је да логична правила као општи методолошки постулати добију у интердисциплинарном поступку одговарајућа решења сагласно структуралном односу чинилаца преступништва. Због недовољне одређености тог питања у криминологији није још остварена усаглашеност између теорије, с једне, и емпиријског истраживања и кривичне праксе, са друге стране. То је такође један од разлога што се путем емпиријских истраживања још у потпуности не долази до егзактних резултата.

Међутим, све ово не значи да ово интердисциплинарно схватање не поседује одређену теоријску и истраживачку вредност. Напротив, са техником коју је развила кроз криминолошко истраживање преступништва, она представља значајан напредак западне криминологије у емпиријском развоју. Усредсређивањем пажње на поједине аспекте преступништва изграђује

(9) О томе видети: *Leon Radzinowicz*: Криминолошко и психопатолошко разисковање, Ревнја за криминологију и криминалистику 1961/1.

(10) О томе видети: *Guy Houchon*, *Methodology of criminological research and interdisciplinary team* — Wort p. 40.

но је више метода за испитивање индивидуалног преступништва. Њиховом применом долази се до масе емпиријских података који служе за решавање разноврсних питања у оквиру репресије и ресоцијализације у данашњим условима.

У одређивању аспеката и улоге појединих дисциплина у проучавању преступништва марксистичко схватање о интердисциплинарном испитивању преступништва има другачији став ⁽¹¹⁾. Иако економске прилике имају по тој концепцији примаран значај, она узима да је преступништво у склопу друштвене структуре условљено различитим чиниоцима. Криминолози који полазе од тог схватања настоје да у зависности од тога одреде дисциплине и њихову улогу у проучавању преступништва. У том смислу се одређује методолошка улога филозофије, економске науке, социологије, психологије, психијатрије, кривичног и других грана права и дисциплина насупрот западним криминолозима који сматрају да преступништво треба испитивати у првом реду посредством специјалних криминологија. Укључивање филозофије, економске и других наука у криминолошку методологију има за циљ да омогући проучавање преступништва као историјске друштвене појаве ⁽¹²⁾.

Међутим, усвајањем марксистичког дијалектичког схватања не решава се аутоматски питање интердисциплинарског испитивања преступништва. Марксистичка дијалектика је општа методолошка концепција у чијем оквиру се решавају посебна методолошка питања. За одређивање дисциплина путем којих се криминолошки испитује преступништво и за координацију методолошких операција у њиховим аспектима ваља одредити појам криминолошке структуре. Методолошки значај одређивања криминолошке структуре преступништва је у томе што се према природи криминолошких чинилаца одређују научни аспекти, односно дисциплине путем којих се испитује преступништво, јер криминогени чиниоци по својој природи спадају у један од научних аспеката ⁽¹³⁾. Поред методолошког утврђивање криминолошке структуре има репресивни и превентивни значај. Оно омогућава предузимање репресивних и превентивних мера ради отклањања индивидуалних и донекле општих чинилаца преступништва.

Израз „структура” се данас употребљава мање-више у свим областима научне и практичне делатности. Најчешће се тим изразом означава скуп делова или елемената у некој целини. У криминологији се такође тај израз употребљава, али његова значења нису у њој још издиференцирана. Тако се под структуром криминалитета подразумева скуп свих врста кривичних дела на одређеној територији, у једној земљи или у читавом свету; у одређеном временском периоду или уопште (апстрактно) итд. Коришћењем

(11) Марксистичку дијалектику једни сматрају филозофском и политичком теоријом, док други сматрају да је за марксистичку дијалектику карактеристично да је метод за проучавање друштвених наука. У оквиру ове теме реч је о примени марксистичке дијалектике као метода проучавања преступништва.

(12) О методолошкој улози филозофије, економске и других наука у криминологији видети. Криминологија стр. 17. Москва 1968, и Gerhard Stiller: *Methoden der sozialistischen Kriminologie*, S.20.

(13) Класификација наука коју је својевремено, направио Енгелс, заснива се на схватању односа и међусобне зависности појава у природи и друштву. О томе видети Фридрих Енгелс, Дијалектика природе, стр. 250—260.

учења других дисциплина у криминологију се уносе појмови структуре тих дисциплина. Попут појма структуре личности у психологији у криминологији се говори о структури личности преступника и сл.

Под криминолошком односно криминогеном структуром преступништва подразумевамо чиниоце који га условљавају, њихову међусобну интеракцију и у зависности од тога њихов удео приликом условљавања преступништва. Сви чиниоци као што су материјални, психолошки, психопатолошки и други, добијају криминолошки смисао само у социјалном садржају. Стога, ако хоћемо да одредимо локацију преступништва, онда се оно налази у саставу друштвене структуре. Свако удаљавање из те локације доводи до делимичног и неодговарајућег испитивања преступништва. Сагласно томе криминолошка структура се не може ограничити на уже социјалне средине кроз које се преступништво конкретно односно појединачно испољава, него се мора разматрати у читавом склопу друштвених односа као целине. У тим структуралним оквирима може се говорити о криминолошкој структури појединачног кривичног дела, појединих врста кривичних дела и криминалитету као посебној друштвеној појави. Од сложености друштвене структуре потиче комплексност криминалитета као друштвене појаве. Из тога следи да је потребно ангажовати у криминолошком испитивању преступништва више или мање све научне дисциплине које се баве проучавањем човековог понашања као индивидуалног и социјалног бића. Отуда потиче интердисциплинарни карактер криминолошког проучавања преступништва и плуралитет криминолошких метода.

Пошто су криминогени чиниоци различите природе, потребно их је по сродности распоредити у одговарајуће научне аспекте. Међутим, чиниоци и њихово дејство на преступништво не испољавају се непосредно него преко манифестација, симптома или индикатора, како се ови још називају. Они у овом смислу означавају феноменолошко испољавање извесног процеса. Дезорганизовани породични односи се испољавају несугласицама, нетрпељивошћу, увредама, свађама, физичким сукобима, а често и преступнишвом њених чланова. Због тога је за одређивање дисциплина, путем којих се испитује преступништво, потребно утврдити манифестације којима се испољава преступништво (међу њима последицу у првом реду), повезати их логички са његовим чиниоцима и распоредити у одговарајуће научне аспекте. Породични-брачни и други социјални односи и симптоми којима се ови испољавају, спадају у домен социологије. Агресија и неуротичност спадају у психолошки односно психопатолошки аспект, те се испитију путем тих дисциплина. При томе ваља подвући да су чиниоци преступништва међусобно тесно повезани без обзира на врсте, те се међу њима тешко може одредити егзактна граница. Социјално и психолошко су нераздвајни. Отуда и потичу тешкоће око разграничења и утврђивања односа међу аспектима преступништва путем којих се оно испитује интердисциплинарно.

Мада није још довољно испитан и одређен међусобни однос научних аспеката, до сада је интердисциплинарним поступком обухваћено више тих аспеката, али се преступништво највише испитује са социјалног, психолошког и кривичног, при чему се у социјални аспект сврставају различите чиниоце. Са развојем емпиријских истраживања и кривичне праксе и са

усвајањем научних метода у кривичној пракси, обим испитивања преступништва по аспектима се проширује. Поред поменутих, преступништво се испитује са економског, педагошког, историјског и других аспеката. Иначе, у емпијском истраживању преступништва највише су обједињени социјални и психолошки аспект. Та тенденција долази све више до изражаја и у кривичној пракси. Обим и смер истраживања преступништва по аспектима зависи од методолошке оријентације у криминологији и развојног нивоа кривичног правосуђа у датом подручју.

Као што смо поменули, приликом криминолошког испитивања преступништва користе се као модели теоријске поставке и методолошке операције других дисциплина, те се поставља питање у којој мери тај начин доприноси интердисциплинарном испитивању преступништва.

И израз „модел” има различита значења, али врло често он означава неки узор који се подражава. То може бити предмет по коме се израђују други предмети или поступак по коме се изводе други поступци, или понашање које се опонаша, или теорија по којој се ствара друга теорија или њоме разјашњава нека слична појава итд. Модел се може конструисати у истој дисциплини или потицати из других дисциплина. Модел често служи као замена одговарајућем методу када овај није још изграђен. У таквој ситуацији се као модел користе решења из које друге по могућности сродне области ⁽¹⁴⁾. Тако се модели обично користе у дисциплинама које нису довољно развиле сопствену методологију. У том смислу је карактеристично и коришћење модела из других дисциплина у криминологији. У њој се као модел за испитивање преступништва користе теоријске поставке и методолошки поступци других дисциплина. Често се и не уочава приликом примене извесних криминолошких метода да су то у ствари још увек модели који се користе из других дисциплина. Пошто се приликом испитивања преступништва најчешће испитују криминолошке чињенице социолошког, психолошког и другог карактера, то као модел за њихово утврђивање служе учења и поступци тих дисциплина. Личност преступника се испитује на начин на који се то чини у психологији. Психијатријска експертиза душевног стања преступника врши се поступцима медицине. Но ту ваља истаћи да учење и поступци који се користе из других дисциплина за криминолошко испитивање преступништва нису довољно методолошки одговарајући да би се путем њих у оквиру јединственог методолошког поступка радикално захватило преступништво као тоталитет. Недостатак методолошке адекватности модела у друштвеним наукама јесте један од разлога што се они мање користе у тим наукама него у другим областима. Међутим, коришћење модела у криминологији из других дисциплина на описани начин нужно је докле год се не изграде одговарајући методи за криминолошко испитивање преступништва.

Третирајући проблем интердисциплинарног испитивања преступништва више западних аутора настоји да га реши интеграцијом појмова и теоријских поставки посебних криминологија. На тој теоријској основи они настоје да регулишу тимску сарадњу у емпијском истраживању преступ-

(14) О моделу, њиховим врстама и функцији у психологији видети: Славољуб Радоњић, Увод у психологију, стр. 240.

ништва, па се поставља питање у чему се фактички састоји та концепција и колико она доприноси криминолошком испитивању преступништва.

И термин интеграција се у новије време употребљава у практичној и научној делатности. Најчешће, он означава сједињавање елемената или делова у једну целину. Али аутори који обрађују проблем интердисциплинарног испитивања преступништва настоје да том појму дају више у значењу од онога што он има у свакидашњој употреби, не одређујући при томе његово методолошко значење у систему општих и посебних криминолошких метода. Ти аутори сугеришу да интеграција значи више од интердисциплинарног приступа, односно да се њиме означава спајање теорија и емпиријских података које су формирале и прикупиле посебне криминологије о истом криминолошком феномену, што треба да послужи за одређивање и интердисциплинарно проучавање криминолошке појаве ⁽¹⁵⁾. Према степену интеграције појмова и теоријских поставки аутори разликују неколико облика тимске сарадње међу којима се оно на бази фузије сматра највишим међу њима ⁽¹⁶⁾. По схватању њених аутора, фузија се састоји у усвајању заједничког теоријског и методолошког система у истраживачком пројекту, у коме се на теоријском и операционалном (синтетичком) нивоу одређују појмови и хипотезе који треба да омогуће испитивање преступништва као комплексне појаве ⁽¹⁷⁾.

Ово схватање о интеграцији у криминологији настало је попут сличне концепције у социологији. У тежњи да се превазиђу парцијална учења о човеку и друштву посебних дисциплина, извесни аутори на Западу (Карр, Милс и др.) сматрају да би се то могло постићи изграђивањем једне опште синтетичке науке о човеку и друштву. По некима од тих схватања ово би се постигло интегрисањем сазнања о човеку и друштву до којих су дошле посебне дисциплине. То схватање у социологији није остварено из више разлога. Један од њих (који је релевантан и за разматрање овог проблема у криминологији) јесте у томе што у посебним наукама нису још проучени елементи о човеку и друштву до тог степена да би се могло приступити синтетизовању постигнутих сазнања. Тај моменат се испоставља у још оштријем виду код интеграције појмова и теорије о преступништву. Ово у првом реду због још недовољне проучености појединачног и масовног преступништва и њиховог односа. У специјалним криминологијама постоје опречна схватања о многобројним криминолошким феноменима, те о

(15) О интеграцији теоријских поставки и појмова посебних криминологија видети: *Marwin E. Wolfgang-Franco Feracutti*, цитирани рад стр. 3; *Мр Јелена Спадијер-Цинић*: *Интердисциплинарни приступ у криминолошким истраживањима*, Југословенска регија за кривично право и криминологију, 1969/4 стр. 647.

(16) О фузији и другим облицима интеграције и тимске сарадње у емпиријским истраживањима преступништва видети: *Мр Јелена Спадијер-Цинић*, цитирани рад.

(17) Системом се означава нека целина састављена од елемената или делова према јасној законитости или гледишту. Сучасн систем је састављен и функционише према законима исцеске механике и другим природним законитостима. Државна уређења су организована према економским, политичким односима односно гледиштима. Пројекат емпиријског истраживања се израђује према структури преступништва. Услед тога и он као систем треба да буде структуралне природе, а то значи да решење сваког основног питања у њему зависи од решења других од тих основних питања. О томе видети др Вукашин Пешић: *Израда истраживачког пројекта у цитираном раду* стр. 176.

љима недостају јединствени појмови и теорије. Услед тога посебне криминологије нису оствариле научну потврду о многобројним криминолошким питањима која су предмет њиховог испитивања. То је разлог што аутори концепције о криминолошкој интеграцији не могу да конкретизују своја схватања на одређеним криминолошким питањима. Поред тих постоје о криминолошким питањима схватања у смислу марксистичког дијалектичког метода, која на супрот схватањима у специјалним криминологијама, сматрају своја схватања релевантним. У таквој ситуацији поставља се питање да ли је могуће и на који начин интегрисати хетерогена схватања и теорије у смислу концепције о интеграцији у криминологији. На пример, поставља се питање на који начин се може интегрисати Фројдово учење о понашању човека по коме је оно условљено његовим несвесним језгром (слојем) са различитим другим схватањима о том питању, која се не слажу са Фројдовим. У вези са питањем интеграције у криминологији потребно је узети у обзир и следећи моменат:

Интеграција појмова се може изводити по правилима о синтези, јер је интеграција други назив за синтезу. Синтеза је метод опште методологије а састоји се у схватању делова као хомогене целине односно у сједињавању тих делова. Од неколико видова синтезе за интердисциплинарно испитивање преступништва релевантно је у првом реду разликовање синтезе у објективном и субјективном смислу. Синтеза у субјективном смислу мора полазити од синтезе у објективном смислу, јер она оперише реалним елементима. Сходно томе, ако хоћемо синтетизирањем да одредимо неку криминолошку чињеницу, онда се мора поћи од њихових реалних својстава, а не од различитих и често противречних теоријских поставки посебних криминологија, чије концепције нису чињенично и теоријски засноване на схватању преступништва као сложене друштвене појаве. Услед једносмерне оријентације посебне криминологије нису оствариле поуздане научне резултате до тог степена да би се синтезом дошло до теоријског и методолошког система који би методолошки био одговарајући за испитивање преступништва као комплексне друштвене појаве. Ово у толико више што криминалитет поред извесних заједничких својстава представља истовремено разнородну друштвену појаву. С обзиром на изложено, сматрамо да је интеграцију као метод потребно разматрати у оквиру синтезе, јер све оно што се по правилима о синтези и уопштавању не може спојити, има карактер механичког сједињавања.

Питање интеграције о којем је овде реч, поставља се и у односу на социологију, на посебне гране психологије и друге дисциплине које проучавају човеково понашање. То питање се поставља у оквиру марксистичке дијалектичке концепције, јер интердисциплинарни поступак по тој концепцији обухвата те дисциплине, а не посебне криминологије. Међутим, ни поставке тих дисциплина не могу се механички интегрисати у криминолошку методологију, него уопштавањем њихових резултата и коришћењем истих као модела, служе за изграђивање криминолошке методологије. У том смислу наводимо као пример конфликтну ситуацију која се као психолошки феномен налази мање-више код свих преступништва, а нарочито код тежих кривичних дела, али се њен криминолошки смисао може утвр-

дити тек ако се испита у склопу осталих чинилаца преступништва, јер тек у том склопу оно добија криминолошки смисао ⁽¹⁸⁾.

Следећи моменат који у оквиру ове теме ваља подвући јесте да се криминолошко односно интердисциплинарно испитивање преступништва не може линеарно третирати него се за различите ситуације постављају посебни захтеви. У том смислу потребно је указати на следеће ситуације.

Постоји разлика у интердисциплинарном испитивању преступништва с обзиром да то да ли се испитује појединачно или масовно преступништво. Извесни методи који се примењују приликом испитивања масовног преступништва не примењују се приликом испитивања индивидуалног преступништва. При томе треба напоменути да се појединачно преступништво обично испитује у практичне сврхе, а да се са његовим проучавањем почело тек у новије време, иако је оно неопходно и за практични и за истраживачки рад, док се масовно преступништво испитује у емпиријском истраживању, што повлачи извесне разлике у интердисциплинарном поступку између та два облика испитивања преступништва.

У кривичној пракси као и у емпиријском истраживању постављају се различити захтеви у интердисциплинарном поступку с обзиром на врсте преступништва. Са више аспеката се данас испитују тешка него лака кривична дела. Тенденција је да се криминолошко испитивање преступништва врши и код лакших кривичних дела. Све више се показује да је за индивидуализацију кривичних санкција и поправљање преступника потребно криминолошко испитивање преступничког понашања увођењем научног метода у кривичну праксу. Исто тако се показује да је приликом доношења кривичних закона потребно претходно криминолошки проучити преступништво које се инкриминише. Тиме се проширују захтеви у погледу интердисциплинарног поступка на посебну област кривичне праксе.

Интердисциплинарни поступак је ужи на дескриптивном него на експликативном нивоу. Код првог је он ограничен на дефиниције односно опис и статистичке операције, док етиолошко истраживање поред дескриптивне изискује ширу интердисциплинарни ангажованост. На експликативном нивоу се испитује условљеност преступништва, а то изискује ангажовање више различитих дисциплина.

Посебан захтев се поставља у интердисциплинарном поступку у односу на координацију аспеката појединих дисциплина. Није свеједно да ли је реч о координацији кривичноправног и других аспеката или о координацији социјалног и осталих аспеката.

Ово би било неколико момената на које смо желели да укажемо у вези са интердисциплинарним односно криминолошким испитивањем преступништва. Ако бисмо закључили досадашње излагање у неколико ставова оно би се састојало у следећем:

Криминолошко испитивање појединачног и масовног преступништва изискује ангажовање оних дисциплина путем којих се проучавају различити облици понашања човека као индивидуалног и социјалног бића. У

(18) О конфликтној ситуацији у преступништву видети: др Вукашин Пешић, цитирани рад стр. 46.

том смислу се данас изграђује и развија практична и истраживачка криминолошка методологија. У томе су постигнути значајни резултати и поред различитих схватања многобројних криминолошких питања. Међутим, за изграђивање одговарајућих криминолошких метода потребно је у томе ићи даље. У оквиру те активности потребно је продубљивати успостављене научне аспекте, установљавати нове, утврђивати везе међу њима адекватно криминолошкој структури преступништва као сложенеј друштвеној појави, а у зависности од нивоа и циља испитивања преступништва — то јест дијалектички.

В. Пешић

РЕЗЮМЕ

Об интердисциплинарном исследовании преступности

Учитывая интердисциплинарный характер криминологии, в качестве одного из его основных вопросов автор излагает его происхождение, развитие и функцию в практической и исследовательской криминологической методологии. В пределах указанной теме он, в числе остальных, касается следующих вопросов:

Авторы, подвергавшие рассмотрению данную проблему, не давали детальный разбор ее развития и ее методологической функции. Кроме того, в наше время существует богатая криминологическая литература в социалистических странах, но западные авторы ею не пользуются. Вследствие этого их точки зрения по данным и остальным криминологическим проблемам часто являются односторонними. В криминологии в настоящее время существует два противоположных интердисциплинарных подхода (концепции): один — на Западе, другой развивающийся на базе марксистской диалектики. Для первой концепции характеристичным является возникновение, изменимость и обновление биологических, психологических, психопатологических, субкультурных и других теорий о причинах преступности. Они находят свое выражение в интердисциплинарном подходе, в то время как по второму пониманию подобного теоретического плюрализма почти не имеется.

При обследовании преступности многие криминологи на Западе сводят интердисциплинарный подход к функциям отдельных криминологий (криминальной биологии, криминальной психологии, криминальной социологии). Авторы, исходящие из марксистской диалектики, при исследовании преступности интердисциплинарный подход видят в установлении функций философии, экономической науки, социологии, психологии, уголовного и других отраслей права и дисциплин. Принимая во внимание обе концепции, автор дает развернутую характеристику отдельных вопросов данной проблемы, как например, зависимость научных аспектов от криминологической структуры преступности, функции моделей, интеграция понятий и теорий в криминологической методологии и др.

SUMMARY

Interdisciplinary Investigation of Delinquency

Taking that interdisciplinary character of criminology is one of its basic problems, the author exposes its origin, development, and function in the methodology of the practices and research in criminology. The following points are raised in particular.

The authors dealing with this problem have not critically explained its development and methodological function; in the socialist countries there is

an important literature on criminology, but it is not used by authors in the west. As a consequence, their views on this and other criminological problems are often onesided. There are at present two different interdisciplinary concepts in criminology: one in the west and the other developed on the basis of Marxist dialectic. The characteristics of the first are the origin, change and renovation of psycho-pathological, sub-cultural and other theories of the cause of crime. They are particularly marked in the interdisciplinary approach, while in the other concept there is not such a theoretical plurality mainly.

The interdisciplinary procedure is reduced by many criminologists in the west to the function of special criminologies (criminal biology, criminal psychology, criminal sociology) in the investigation of delinquency. Authors departing from the Marxist dialectic resolve the interdisciplinary approach by establishing the functions of philosophy, economic science, sociology, psychology, criminal and other branches of the law and disciplines in investigating crime. Deliberating both concepts, the author critically analyses individual points of this problem, such as dependence of scientific aspects of criminological structure of delinquency, function of the model, integration of concepts and theories in the criminological methodology, etc.

RÉSUMÉ

De l'examen international des transgressions

En prenant le caractère interdisciplinaire de la criminologie comme l'une de ses questions fondamentales, l'auteur a exposé son origine, son développement et sa fonction dans la méthodologie criminologique pratique et de recherche. Parmi les autres problèmes qu'il a examinés dans ce travail il a exposé les questions suivantes:

Les auteurs qui ont traité ce problème n'ont pas présenté d'une manière critique son développement et sa fonction méthodologique; ensuite, aujourd'hui il y a une vaste bibliographie criminologique dans les pays socialistes, mais les auteurs des pays occidentaux ne s'en servent pas. C'est pourquoi leurs vues sur ce problème et sur les autres problèmes criminologiques sont souvent unilatérales. Actuellement il y a deux conceptions interdisciplinaires différentes dans la criminologie: l'une à l'occident et l'autre qui se développe sur la base de la dialectique marxiste. Pour la première est caractéristique la naissance, le changement et l'innovation des théories biologiques, psychologiques, psycho-pathologiques et subculturelles et des autres théories sur la cause de la criminalité. Elles prennent toute leur portée dans la conception interdisciplinaire, tandis que dans l'autre conception généralement il n'y a pas une telle pluralité théorique.

Plusieurs criminologues des pays occidentaux réduisent la procédure interdisciplinaire aux fonctions des criminologies distinctes (de la biologie criminelle, de la psychologie criminelle, de la sociologie criminelle) dans l'étude des transgressions. Les auteurs qui prennent pour base la dialectique marxiste établissent la conception interdisciplinaire en déterminant les fonctions de la philosophie, de la science économique, de la sociologie, de la psychologie, du droit criminel et des autres branches et disciplines du droit dans la recherche de la criminalité. En prenant en considération les deux conceptions, l'auteur a exposé d'une manière critique certaines questions de ce problème, telles que: la dépendance des aspects scientifiques de la structure criminologique des transgressions, la fonction des modèles, l'intégration des notions et des théories dans la méthodologie criminologique etc.